

Paul Consten, *I.D. Fransen van de Putte [1822-1902]. Het leven van een selfmade politicus* (Nijmegen: Uitgeverij Vantilt, 2019, 416 pp., ISBN 9789460044663).

De persoon die het Cultuurstelsel, het gewraakte systeem van gedwongen landbouw in Nederlands-Indië, ontmantelde. De voorman van een groep liberalen die een einde maakte aan de dominantie van Thorbecke in de Nederlandse politiek. Verantwoordelijk voor het begin van de Atjeh-oorlog, het grootste Nederlandse koloniale conflict van de negentiende eeuw. Hoewel het allemaal op zijn conto kan worden geschreven, is Isaac Dignatius Fransen van de Putte (1822-1902) volgens zijn biograaf Paul Consten tot nu toe grotendeels in de kantlijn van de geschiedenis beschreven. Het was koloniaal historicus Cees Fasseur die in de jaren zeventig reeds te kennen gaf dat deze man een biografie verdiende. Er was alleen één probleem: Fasseur kon zijn moeilijk leesbare handschrift niet ontcijferen. Consten liet zich daardoor blijkbaar niet weerhouden en maakte indruk op Fasseur door enkele passages voor te dragen uit Van de Puttes' brieven aan zijn familie. Helaas overleed Fasseur voordat het resultaat, een gedegen levensschets van Van de Putte, gepubliceerd werd.

Van de Putte was een goede vriend van koopman en wetenschapper Hendrik Muller, over wie Multatuli-biograaf Dik van der Meulen recent een boek schreef. Beide studies kwamen mede tot stand door een financiële bijdrage van de Stichting dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds dat, geheel in lijn met de bescheidenheid van de negentiende-eeuwse elite, door de naamgever zelf werd opgericht. Ondanks zijn eigendunk zal Muller toch ook niet hebben bevroed dat het Fonds meer dan een eeuw na zijn dood zou bijdragen aan een biografie van hemzelf én zijn goede vriend Van de Putte. Het voorliggende boek is rustig vormgegeven en rijk geïllustreerd, al bestaan de afbeeldingen voornamelijk uit portretten van notabelen wier namen tegenwoordig op straatnaambordjes in staatsliedenwijken prijken, wat op den duur wat eentonig wordt. Ook is het ontbreken van kaarten een gemis, vooral waar dat het verblijf van de Van de Puttes in Nederlands-Indië betreft.

Hoewel de ondertitel doet vermoeden dat het boek met name een politieke biografie is, besteedt Consten ruim aandacht aan de periode die aan Van de Puttes politieke loopbaan voorafging. Zijn carrière begon toen hij, na een onsuccesvolle poging marine-officier te worden, besloot om in Nederlands-Indië actief te worden, eerst in de koopvaardij en later in de suiker. Nadat hij met dat laatste succesvol fortuin had gemaakt, keerde Van de Putte terug naar Nederland en vatte hij de ambitie op om politicus te worden. Ook daar slaagde hij wonderwel in: ondanks het feit

dat Van de Putte geen opleiding had afgerond, wat zeer ongebruikelijk was in de negentiende-eeuwse politieke constellatie, werd hij binnen een jaar na zijn intrede als Kamerlid al Minister van Koloniën in het tweede kabinet-Thorbecke. Ondanks dat hij volgens Consten de post met tegenzin aanvaardde, begon Van de Putte meteen voortvarend het Cultuurstelsel te hervormen, waarmee hij het geleidelijk min of meer ontmantelde. Hoewel de afschaffing van dit veelbekritiseerde belastingsysteem op het conto van de latere minister Engelbertus de Waal wordt geschreven door diens invoering van de Agrarische Wet en de Suikerwet in 1870, wordt daarmee voorbijgegaan aan eerdere stappen. Zo hief Van de Putte dwangarbeid op in een aantal landbouwsectoren, schafte hij reisbeperkingen voor Javanen af en liberaliseerde hij de markt. Ook beëindigde hij de *pantjen*-diensten, een vorm van herendiensten. Tot slot streed hij tijdens de honderd dagen dat hij premier was voor eigen grondbezit voor Javaanse boeren, maar de Cultuurwet, die dat onder meer moest regelen, kreeg hij niet door de Kamer geloodst waarop hij aftrad. In zijn tweede ministerstermijn (1872-1874) verklaarde hij namens Nederland de oorlog aan het tot dan toe onafhankelijke sultanaat Atjeh op de noordpunt van Sumatra. Het mislukken van de Eerste Expeditie naar Atjeh in 1873 leidde ook in dit kabinet tot zijn ontslagaanvraag, waarop hij rustiger vaarwater zocht en zich in de Eerste Kamer vestigde.

Wie was volgens de auteur nu de persoon Van de Putte? Consten haalt vele tijdgenoten en historici aan die hem karakteriseren. Multatuli betitelde hem als een 'Javase rijkworder' en Minister van Oorlog Den Beer Portugaal vond hem een intrigant. Diverse historici sluiten zich daarbij aan. Riemer Reinsma noemde hem een opportunist, waar Maartje Janse hem iets milder omschreef als een pragmaticus.¹ Consten besluit dat Van de Putte al deze eigenschappen in zich verenigde, maar dat hij toch ook een hart had voor de 'kleine man', iets dat zich bijvoorbeeld uitte in zijn betrokkenheid bij het welzijn van Javaanse boeren. Ook was hij veelvuldig betrokken bij liefdadigheid, maar daar moeten in de toenmalige context van het ontbreken van een sociaal vangnet voor de armen en de zwakken niet te veel conclusies aan verbonden worden. In het boek voltrekt zich gestaag een transformatie van een overzeese avonturier die zichzelf snel een kapitaal verwierf naar een gevestigd lid van de gegoede burgerij. Daarin openbaart zich ook de tegenstrijdigheid in Van de Puttes karakter: enerzijds had hij als *selfmade man* een afkeer van de aristocratie, maar hij wilde er ook bij horen en zich een plaats veroveren in hun midden, tot aan het Koningshuis toe.

Van de Putte was volgens Consten ondanks zijn vooruitstrevendheid toch ook onmiskenbaar een kind van zijn tijd. Zijn hervormingen van het Cultuurstelsel hadden uiteindelijk als doel om Indonesiërs de meerwaarde

1 Riemer Reinsma, 'Sociaal-economische denkbeelden van Fransen van de Putte', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 70 (1957) 64-65; Maartje Janse,

De afschaffers. Publieke opinie, organisatie en politiek in Nederland 1840-1880 (Amsterdam 2007) 200.

van het Nederlands-Indische Gouvernement te laten blijven inzien. In de optiek van Van de Putte zou ‘het slechtste Nederlandse bestuur nog beter zijn dan het beste inlandse’ (201). Ook waakte hij voor een al te snelle overgang naar vrije arbeid na de afschaffing van de slavernij in 1863. De voormalige slaven moesten eerst maar een aantal jaar onder ‘staatstoezicht’ worden gesteld om ‘opgeleid’ te worden tot vrije arbeiders (193). Deze en andere voorbeelden maken duidelijk hoe diep het westerse superioriteitsgevoel in de tijdsgeest verankerd was. Het leven van een man als Van de Putte, wiens naam ook in diverse steden op straatnaambordjes prijkt, maakt daarmee duidelijk hoe complex het huidige debat rondom herinneringscultuur is. Van de Putte was een onversneden koloniaal die zich inspande voor het behoud van de koloniën voor Nederland. Tegelijk had hij een hart voor de Javaanse boer en ontmantelde hij grotendeels het Cultuurstelsel. Consten noemt hem zelfs een ‘verlicht hervormer’ (347), maar die titel voert toch wel wat ver. Heeft zo’n man recht op een straatnaambordje? Wie het weet mag het zeggen. Een biografie verdiende hij in elk geval wel.

Azarja Harmanny, Nederlands Instituut voor Militaire Historie